

A BÉCSI UDVARI KÖNYVTÁR KÖTÉS-KIÁLLÍTÁSA.

VARJÚ ELEMÉRTŐL.

(Egy melléklettel s hat képpel a szövegben.)

A bécsi udvari könyvtár igazgatósága felbuzdulva azon a páratlan sikeren, a melyet az 1902-ben rendezett könyvfestészeti kiállítással elért, az elmúlt évben új sorozattal lepte meg a közönséget: egy kiállítás keretében a könyvkötészet fejlődését mutatta be, kizárólag saját gyűjteményéből vett példákon.

Egy nagy könyvtár, bármily készségesen és liberális módon bocsátja is kincseit a látogatók rendelkezésére, a legritkább esetben képes anyagát széles körben hasznosítani. A legteljesebb katalógusok, a legjobb ismertetések is csak a szaktudós előtt nyitják meg az utat a gyűjteményekbe s még ennek sincs mindig módjában összefüggő áttekintést szerezni az egy-egy intézet tulajdonában levő egész anyag fölött. A művész, az iparosok sokféle faja, a kiknek kiválóan szükségük van az elmúlt idők könyvanyagából meríthető tanulságokra, a könyvtárakba hiába is mennének el, sem kellő képzettséggel, sem elegendő idővel nem rendelkeznek arra, hogy maguk keressék ki és határozzák meg kor és származás szerint a céljaikra alkalmas anyagot. Az olyan kiállítás azonban, a minőt a bécsi udvari könyvtár immár másodikat mutatott be, feldolgozva, a részletes tanulmányozásra előkészítve s emellett a laikus előtt is érthető módon ismerteti meg az egy-egy csoportba tartozó műemlékeket. A szaktudomány az ilyen tárlatokkal csak nyerhet, hiszen az anyag összeszedése s feldolgozása közben sok új, ismeretlen adat jut felszínre; ám nem ez a szempont a legfontosabb. Az igazi jelentősége a kiállításoknak abban áll, hogy a közönségnek olyan rétegeit is a könyvtárba vonzzák, a melyek különben oda sohasem jutottak

volna el; felköltik az érdeklődést egyfelől azokban a körökben, a melyek a művészet istápolására anyagi eszközökkel igen, de képzettséggel ritkán rendelkeznek, másfelől a műiparosokban, a kiknek a jó ízlés ébredésének mai korszakában különösen szükségük van a régmúlt idők remekeinek minél behatóbb tanulmányozására.

Tanulságos tárlatok rendezésére a bécsi udvari könyvtárnál alkalmasabb gyűjtemény nincsen. Minden más könyvtár, még a leggazdagabbak is, bizonyos helyi, nemzeti jelleggel bír, s ennek megfelelően anyaga többé-kevésbé nagy, de mindig körülhatárolt körbe tartozik. A bécsi udvari könyvtár ezzel szemben nemzetközi jellegűnek mondható. Alig van Európának olyan része, a mely ne volna benne régiségeivel dúsan képviselve. Az alapító dinasztia egykoron rövidebb vagy hosszabb ideig a Nyugatnak csaknem minden országa felett uralkodott s az uralma alatt állott nemzetek iparának és művészetének birtokába került minden kincset kedvelt székhelyére, Bécs városába hordta össze. Tagjai között szenvedélyes gyűjtők nagy számmal voltak, a kiknek műszeretét csak a gyűjtésben való szerencsájük multa felül. Csakis ily módon, ilyen körülmények között volt lehetséges akkora s annyira sokoldalú műgyűjteményeket összehordani, a minőket Ausztria fővárosa egyesít magában.

Már az első kiállítás, a mely a könyvtár világhírű miniatűr kéziratainak válogatott gyűjteményét tartalmazta, tanúságot tett erről; még inkább igazolta a második, a melyet — dacára, hogy rendezői szemmel láthatólag bizonyos »nemzeti« jelleget akartak neki adni — éppen nemzetközi volta tett igazán nagyszerűvé.

A kiállítás helyiségeül most is a könyvtár óriási díszterme szolgált; az anyag úgy, mint előbb, a falak mentén felállított üveges tárlókban volt elhelyezve, szabadon hagyva a rendkívüli méretű helyiség középső részét. Kiváló szakértelemmel készült felírások ismertették meg az egyes darabok eredetét s korát a látogatóval; biztosan kalauzolva a laikust és igen sok tanulságot nyújtva a szakembernek.

A felállításnál részben a helyiség arányai, részben bizonyos politikai tekintetek voltak az irányadók. Ehhez képest a csoportosítás országok szerint történt, de nem egészen a történelmi fejlődésnek megfelelően. A kiállítás Ausztriát — s ezt itt rossz

néven sem lehet venni — mint önálló egészét kívánta feltüntetni a XIV. (!) századtól kezdve egész a legújabb korig; teljesen elkülönítve a szintén egységesen csoportosított német birodalomtól. Csakhogy a felállításnak ez a módja a hozzáértőt, de még talán a nem szakmabeli figyelmes szemlélőt sem győzte meg arról, hogy az ausztriai könyvkötő-ipar önállóan fejlődött volna; legfeljebb a bécsi könyvkötészet némi különleges vonásaira volt képes a figyelmet felhívni. Tudomány, művészet és ipar Ausztria német részeiben ma is nagy-német nyomokon halad; még inkább azokon haladt régenten, a mikor az örökös tartományok a birodalommal szoros kapcsolatban állottak. *Helyi sajtóságok* a legegységesebb nemzetnél is találhatók; különleges vonások voltak az egyes ausztriai tartományok s vidékek műiparában is; de a maga egészében ugyanaz volt a tudás, az izlés s a szellem itt, mint odább a nyugaton, a német birodalomban s *egy* csoportba tartoznak annak az alkotásai is.

Magyarország, ha a Corvin-kötésektől eltekintünk, igen szerényen volt képviselve a kiállításon, pedig bizonyosan bőven akad hazánkból való anyag a könyvtárban. Mondanunk sem kell, hogy a kitett néhány magyar eredetű kötés is az ausztriai vitrinákban talált helyet. Cseppet sem hizelgő ránk nézve, hogy azokra a tárlókra, a melyekben magyar darabok is voltak, »*Oesterreich-Ungarn*« felírás került; mi sokkal kellemesebbnek találjuk, ha egyáltalán nem szerepelünk valahol, mint ha Ausztriával kapcsolatban említenek bennünket. Különben pedig a régi magyar műiparnak teljes *nem* ismerése kell hozzá, hogy valaki az ausztriai tartományok és Magyarország műipara közt valami szoros rokonságot találjon; volt ugyan idő, a mikor könyvkötészetünk majdnem egészen külföldi nyomokon halad; azonban a mintákat ekkor sem az örökös tartományok, hanem Németország s a Németalföld szolgáltatták.

A midőn az alábbiakban megkísérlem a bécsi kötés-kiállítás anyagát — sajnos, megfelelő illusztrációk nélkül¹ — nagyjából megismertetni, csak annyiban térek el a rendezők által meg-

¹ A könyvtár igazgatósága arra hivatkozva, hogy a kiállítás anyagáról nagyszabású illusztrált művet fog közrebocsátani, a kiválasztott kötések lefényképezését nem engedte meg. A közlött néhány Corvin-kötés képe a M. N. Múzeum tulajdonát képező régibb felvételekről készült.

állapított sorrendtől, a mennyiben a magyar darabokkal, mint benünket leginkább érdeklőkkel, utoljára és kissé bővebben foglalkozom.

A kiállítás első csoportját keleti kötésekben állították egybe. Köztük valóban páratlan érdekességű volt néhány a Kr. u. első századból származó kézirat. Elöl egy I. századi tekeres a könyv régi alakjának bemutatására, mellette három papirusz-kötet, már kódexsz-alakban az V—VI. századból. Különösen nevezetes ezek közt egy Egyiptomból való, VI. századi tábla, a melynek lapjait fonott és az alapra rávarrott bőrszalagból való diszitmény borítja. Emellett — úgy látszik — a táblák egykor színezve is voltak. E kötés bizonyosság rá, minő messze nyúlik vissza egyik-másik, csak aránylag késői példákkal illusztrálható iparművészeti ág. A jövő kutatásoknak a feladata megállapítani, minő rokonság van ezen applikációs könyvtábla s a keleti áttört diszítésű bőrkötések között.

A következő tárló egzotikumokat tartalmazott; keletindiai, ceyloni, sinai és japáni darabokat, a melyek innen bátran elmaradhattak volna.

A könyvtár rendkívüli gazdagságáról tanuskodott a következő négy, arab és perzsa könyvtáblákkal megrakott vitrina.

A keleti könyvkötészet iránt a szakemberek csak újabb időben kezdenek érdeklődni, a mióta megállapították, hogy a reneszánsz-korszakbeli utolérhetetlen könyvkötő-művészet mennyit köszönhetett a keleti mintáknak. Ismereteink ezen a téren még nagyon hiányosak; régi példányok a nyugati könyvtárakban kis számmal találhatók, a keleti mesterek technikáját nem ismerjük, kormeghatározásaink nem feltétlenül megbízhatók s a rendelkezésünkre álló anyagot vidékek vagy iskolák szerint csoportosítani nem tudjuk. Annyit azonban már meg lehet állapítani, hogy keleti, főleg perzsa kötések kb. Konstantinápoly eleste óta kerültek nagyobb számmal a nyugatra s a XV. század második felében vált érezhetővé az a hatás, a mit a reneszánsz bőrkötésre Itáliában, Franciaországban és Magyarországon gyakoroltak. Hogy azonban hatásuk mértéke és módja megállapítható legyen, ahhoz úgy a nyugati, mint a keleti könyvkötészet idevágó emlékeinek az összehasonlítás szempontjából való, az eddiginél jóval tüzetesebb tanulmányozása szükséges.

Ezekre a tanulmányokra a bécsi udvari könyvtár sokféle okokból predestinálva van. Egyfelől azért, mert a keleti kötések dolgában Európa első gyűjteményei közt foglal helyet, másfelől, mert itt találhatók legnagyobb számmal s legszebb példányokban az összevetésre alkalmas nyugati könyvtáblák, köztük nagy számban Corvin-kötések is, a melyek nélkül a keleti könyvkötészetnek a nyugatra való hatását sem megérteni, sem igazolni nem lehet.

A kiállítás a könyvtár keleti anyagának nagyon kis részét mutatta be; de a mit bemutatott, egytől-egyig remek darab, valósgós műkincs volt.

A kiállítottak eredetük szerint három csoportba voltak sorozva: a *mór-arab*, *perzsa* és *török* kötések csoportjába. Az elsőbe tartozók a legegyszerűbbek; fődíszük az apró vasakkal préselt szíjfonadék, a mely rendszerint a keretekhez s ritkábban mértani idomú középrészek kitöltésére használtatik. A kiállított hét kötés között a legrégebb a XIII., a legújabb a XV. századból való volt. A korábbiakon az aranyozás igen szerényen van alkalmazva, mindössze néhány aranyos pont van helyenként a vaknyomású díszítmény közé illesztve. Az újabbakon már a fonadék is arannyal van préselve; ezek között egyik (28. sz.) különben bőrmetszéssel is van díszítve. A kötések egy kivételével mind tárczaalakúak.

Hasonlíthatatlanul fényesebbek ezeknél a perzsa eredetű kötések. Köztük a XV. századnál régebbi darab nem találkozott; a legutolsók a XVI. századból származtak. Úgy a lemélyített-rekeszes és merőn aranyozott,¹ mint az áttört bőrrátétellel díszített kötéseknek csodaszép példáit lehetett itt látni. Az előbbieket díszítését — úgy látszik — először vakon préselték s utólag fedték be por-arannyal; ezeknek hatása korántsem olyan meglepő, mint a második módon ékitetteké, a melyek között az emberi kezűességnek és türelemnek bámulatot keltő példái találkoznak.

Harmadik, egyszerűbb fajtája a perzsa könyvtábláknak festett s lakkozott díszítménnyel van borítva. Ezek a táblák, bár kecses virágornamentikájuk s élénk színeik nem rossz hatásúak,

¹ Így nevezem az arannyomásnak azt a nemét, a melynél a préselt mintának nemcsak mély részeit, hanem kidomborodó felületét is aranyozás borítja.

már a régi virágzó bőrművesség elhanyaglásáról tanuskodnak; hozzájuk az igazi könyvkötő-mesterségnek kevés köze van. A bőr díszítésének ezt a nemét különben a keletiek más készítményeiken is, főleg nyergeken s puzdrákon előszeretettel alkalmazták.

A perzsákat utánzó török könyvtáblák közt ritka az igazi régi darab, a kiállítottak mind a XVII—XVIII. századból valók voltak.

E kis keleti sorozat után közvetlenül, igen helyesen, XV. századi magyar és itáliai kötések következtek, miáltal lehetővé volt téve a keleti s nyugati könyvkötészet tüzetes összevetése. Nem volt nehéz megállapítani, hogy míg a Corvinából származó magyar könyvtáblákat legfeljebb a perzsákkal lehet összevetni, addig a hasonló korú itáliai, főként firenzei kötések szoros kapcsolatban vannak az arab eredetű darabokkal.

Mátyás király kötéseinél legfőképen a díszítésnek pazarul való alkalmazása emlékeztet a perzsa (és török) táblákra, ezekre vall még a dús aranyozás, a csak kevésnél előforduló bőrátörés és a két darabnál ismeretes mélyített rekeszek alkalmazása. Jóval nagyobb a hasonlatosság egyrészt az arab, másrészt az itáliai kötések között. Mindkettőnél fő a fonadékos díszítmény, kevés az aranyozás s egyező a tábla beosztása. Perzsa módra díszített táblák, minőket Itáliában egyedül Velence könyvkötői készítettek, csak a XV. század utolsó negyedében, sűrűbben pedig csupán a következő században fordulnak elő.

Mielőtt a kiállítás itáliai kötéseivel foglalkoznánk, még a keleti rész egyik igen szerény csoportját kell megemlítenünk, a melyik egy rosszul világított helyen felállítva a legtöbb látogató figyelmét kikerülte. Egy üvegszekrényben voltak elhelyezve a következő darabok:

Egyszerű alig díszített bőrkötés Abessziniából, állítólag a XVIII. század végéről.¹

Másik két, még egyszerűbb bőrkötés ugyanonnan.

Görög kézirat vaknyomással díszített kötése a XV. századból. A kötés, véleményem szerint egy századdal újabb.

Görögnek mondott meghatározatlan korú kötés; a melyet

¹ Egészen hasonló darab van a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában is, hol azonban a kötetet a benne levő amhár kézirat után jóval régebbinek tartják.

valamely bulgár vagy szerb klastromból valónak tartok s legfeljebb a XVII. századból mernék datálni.

Végül egy elég érdekes, a XVII. század második feléből való darab a tergovistyei zárdából, vaknyomással, még részben régi gót mintavasakkal díszítve.

Nem lehet eléggé sajnálnunk, hogy a Balkánt, a hol a XVI. század óta különleges izlésű érdekes kötéseket produkáló zárdai könyvkötő-ipar virágzott, mindössze három darab képviselte. A bécsi udvari könyvtárban ilyen kötések nagyobb számmal találhatók; egy válogatott kis sorozat belőlük jóval tanulságosabb lett volna, mint volt a belső-ázsiai etnografikus jellegű kötések csoportja. Ugy látszik azonban, hogy a kiállítás rendezői keleti Európát mellőzni akarták; ennek megfelelően úgy Oroszország, mint a korai aranynyomású kötéseiről híres Lengyelország könyvkötészete egyetlen darabbal sem volt képviselve.

Az egyébként gazdag itáliai csoportban első pillantásra feltűnt a régibb középkori kötések hiánya; a kiállítottak közt a legkorábbi sem származott 1460-nál előbbi időből. A kiállítás egyik tudós rendezője, a kit efelől megkérdeztem, azt a felvilágosítást adta, hogy a könyvtár itáliai kézirateit (pedig sok van) hiába vizsgálta át, korábbi díszített bőrkötéseket nem talált. Saját tapasztalataim alapján is állithatom, hogy a XV. század első feléből igen ritkán lehet itáliai préselt bőrkötéseket látni, a mi van is, szerény ékességű, legjobb esetben egyszerű vonalokból álló rácozat közé nyomott apró gót-mintájú vasakkal van díszítve; a kéziratok nagy többsége csupasz deszkába, bársonyba vagy bolyhos vadbőrbe van kötve. A XV. század második felét jellemző, arab-maureszk módra, bepréselt fonadékkal díszített könyvtáblák divatja csak a XV. század közepén kezdődik s épp úgy hirtelen, minden előzmény nélkül lép fel, mint nálunk a Corvina arannyal préselt kötései. Ennek kapcsán különben még azt is konstatálnunk kell, hogy az ilyen díszítésű itáliai bőrkötések *korban nem előzik meg a hasonló magyarországiakat.*

A kiállításon ebből a nemből két vitrinában tíz darab volt közszemlére téve. Nevezetes, hogy köztük a két legszebb, magyar vonatkozású; egyik, gyönyörű zománczos kapcsokkal ellátott, hihetőleg firenzei kötés (65. sz.) *Vitéz János*-unk műizlését dicsérte, a másik (59. sz.) *Arragoniai János*-é volt. Ez utóbbit különösen

figyelemre méltóvá az tette, hogy *összes díszítéseit* arannyal voltak préselve. Lehetetlen ebben a Corvina hatását fel nem ismerni.

E szép itáliai kötéseknek egy hibájuk van: rajzuk rendkívüli módon egyhangú. Épp ezért nem állják ki az összehasonlítást Corvin-kötéseinkkel. Viszont felülmúlják a magyarországi táblákat a kidolgozás gondos, precíz volta tekintetében. A keleti fonadék, a mely Mátyás kötésein meglehetősen hanyagul van préselve, rajtuk mindig szabályos, gondosan összeállított; a használt mintavasak élesebbek, jobb vésetűek, minek következtében az arannyomás finomabb, határozottabb körvonalú. Ennek a magyar műiparra nem éppen dicsőséges ténynek a megállapítása egy okból igen fontos, t. i. ezzel igen erős, szinte megdönthetetlen bizonyítékot nyerünk arra, hogy a Corvina kötéseit nem — mint újabb időben is hirdetik¹ — itáliai, hanem kétségen kívül hazai, magyar mesterek készítették. Mert azt lehetetlen feltenni, hogy az olasz könyvkötők, a kiket Mátyás állítólag Budára hívott, itt rosszabbul, gyarlóbban vésett vasakkal dolgoztak volna, mint hazájukban. Az egyetlen lehetőség az, hogy a Corvina részére olasz könyvkötőket egyáltalán nem foglalkoztattak.

Azt az óriási haladást, a melyet az itáliai kötés a XVI. század elején tett, kitünően illusztrálta a következő két tárló anyaga. Az egymás után korrendben sorakozó példákon látni lehetett, miként veszít jelentőségéből a keleti fonatos dísz, hogy tűnnek fel a táblákon a finom, arabeszkés, késői reneszánsz ízlésű keretléccek, mint követik ezeket a XVI. század harminczas éveiben a nemes egyszerűségű, csupán aranyvonalas keretekkel ellátott síma marokén kötések, hogy mutatkozik ezekkel egyidőben a perzsa kötések hatása, végül mi módon fejlődik ki — részben francia befolyás alatt — a dús rajzú, gazdagon aranyozott tábla, a melynek legszebb képviselői a *Thomas Maioli* könyvtárából maradt remekék. Ez utóbbiakból kettő volt kiállítva, azonban egyik sem tartozott a híres bibliofiltól maradt legszebb darabok közé.

E csoportból is merithetett a magyar könyvészeti régiségek ismerője tanulságot. Így lehetetlen volt észre nem venni, minő

¹ Például legutóbb Jean *Loubier* »Der Bucheinband« című (1904-ben megjelent) könyvében: »Es ist überliefert, dass Mathias Corvinus die berühmtesten Buchschreiber und Miniaturmaler aus Italien in seine Residenz berief. So wird er gewiss auch italienische Buchbinder dort beschäftigt haben.«

hasonlóság van a XVI. századi felsőitáliai kötések kereteinek és a Corvin-kötések középrészei körvonalainak rajza között. Ki tudja ma megmondani, hol keresendők a közös források? Vagy talán Mátyásnak, épp e korban rendkívüli módon keresett s egész Európába szerte hurczolt remek kötetei szolgáltak az olasz mestereknek minta gyanánt?

Tovább haladva néhány szép kötést láttunk a XVII. században divatosá vált legyező-mintával díszítve. Ezek zárják le Olaszországban a finom művészi kötések sorát. Utánuk szörnyű barokk ízlésű munkák következnek; dús aranyozással terhelt értelmetlen rajzú táblák, melyeknek dívatja ott egész a legújabb korig tart. A kiállításon látottak legtöbbje inkább az egykori tulajdonosok (pl. VI. Piusz pápa, Mária Terézia stb.) miatt, mint művészi szempontból volt érdekes.

A bőrkötések után néhány remekműű veretes és számos himzésekkal borított tábla következett. Az előbbieik között páratlan szépségű egy Galeazzo Mária Sforza († 1476.) számára készült kötet (554. sz.). A vörös bársonnyal borított táblák domború öntött *arany cseppekkel* voltak behintve; a csatokat és vereteket remek zománcozás díszítette. Ennek méltó párja egy öntött ezüst veretekkel ékes fekete bársonykötés, a mely állítólag II. Miksa császár neje, Erzsébet számára készült; veretei bizonyosan francia mester kezéből kerültek ki.

Mint különlegességet megemlítjük még azt a két kötetet, a melynek sárgaréz tábláin üveg alá foglalva Francesco *Parisi* festményei díszelnek.

Spanyolországot, igen szerényen, egyetlen tárló képviselte néhány XVI. és XVII. századi nem éppen fényes kötéssel. Ezek alig különböznek valamennyire az egyszerűbb, átlagos francia kötésektől; valamelyes egyéni vonást alig, legfeljebb itt-ott a díszítésben lehet rajtuk észrevenni. Szerettünk volna néhány régibb darabot látni: van-e rajtuk nyoma a mór ízlésnek? Szinte lehetetlen, hogy az iberiai félszigeten, a honnan már a XIV. századból remek préselt bőrkárpitok ismeretesek, a díszes bőrkötések készítése csak a XVI. századdal vette volna kezdetét, s az sem valószínű, hogy a spanyolok a könyvkötészetben csak francia szomszédaik utánzóik lettek volna, holott miniatúrájukban egészen sajátos nemzeti ízlés nyilatkozik meg. Sajnos, e kérdésekre az

irodalomban ez ideig hiába keressük a választ; míg a francia, angol s német kötéseknek százai vannak reprodukálva s kiadva, addig spanyolországiakra csak elvétve lehet egy-egy nagyobb kiadványban bukkanni.

Gazdagabb volt a németalföldi csoport, három szekrényre terjedő anyagával. Azonban a XV. századot itt is csak két késői egyszerű tábla képviselte; a következő század anyagában is kevés volt a figyelemreméltó; a legtöbb kiállított kötet német módra egyetlen dúczezal préselt táblákba volt kötve. Egy kéziaranyozású s emellett kifestett, állítólag Antwerpenben készült bőrkötésen a kötés közepére az egyesített magyar és cseh czimer volt nyomva; e kötést a felírás szerint *valamelyik* osztrák főherczeg számára készítették; nem lett volna nehéz megállapítani, hogy ez nem lehet más, mint a későbbi magyar király, II. Mátyás. Nincs okom kételkedni a kötés provenienciájában, hanem annyi bizonyos, hogy stílusa s technikája után inkább lehet osztrák-német készítménynek, mint németalföldinek tartani.

Jóval tetszetősebbek voltak a XVII—XVIII. századi készítmények, a melyeken meglátszik a virágzó francia könyvkötő-ipar hatása. Kéziaranyozásuk kifogástalan s rajzuk rendszerint izléses. Kiválóan szép volt egy dúsan aranyozott vörös marokén kötés (414. sz.) »von der Buchbinderfirma Magnus«; ez 1679-ben készült I. Lipót számára és egy a XVIII. század elejéről való kis nyolczadrét könyvecske (416. sz.), egészen francia modorban kötve.

A festett hártyakötéseket, a melyek hollandi egyetemeket látogató protestáns tanulóink révén hozzánk is elszármaztak, egyetlen darab képviselte (417. sz.). Rajzát tekintve, semmiben sem különbözött a debreczeni s kolozsvári kötésektől, kivitel dolgában azonban felülmúlta őket. Az alapul szolgáló aranynyomás kifogástalan, a színezés (rózsaszín és zöld) gondos, sokkal finomabb, mint a magyar készítményeken. A kötés korát a mellé tett felírás 1667-re tette; hihető azonban, hogy ez évszám csak a benne levő könyv nyomtatására vonatkozik és a kötés legalább 50 évvel újabb.

Alapjában véve ezek a festett hártyakötések a XVII. századi *Le Gascon*-tól kiindult, rekeszesen díszített francia kötések olesó utáinzatai. A táblák beosztása ugyanaz, a rekeszek betöltéséhez használt minták durvábbak, egyszerűbbek ugyan, de külön-

ben megegyeznek a francziákéival; a különbség abban nyilvánul, hogy a hollandi könyvkötő a drága marokén helyett hártát használ, bőrmozaik helyett pedig festést alkalmaz.

Ugyancsak három vitrina jutott az angol könyvkötészet bemutatására, azonban ezek csupa válogatott, érdekes és szép darabokat tartalmaztak.

Valóságos attrakció-számba ment két préselt bőrkötés, az egyik állítólag *1200 tájáról*, a másik a *tizenharmadik századból*.

A préselt bőrkötések Közép-Európában a XIV. században kezdenek elterjedni, azonban általános alkalmazásuk csak körülbelül a XV. század második negyedétől számítható. Kifejlődésük lassú; eleintén egy-két átlós vonal, s az ezek által alkotott mezőkbe nyomott szerény rozetta díszítik a táblákat; dúsabb, a felületet egészen beborító díszítéssel már csak a XV. század közepe felé találkozunk. Annál meglepőbb, hogy az angolok állítólag a XII. század végéről s a következő elejéről való, teljesen kifejlett díszítésű, 40—50 mintavassal préselt olyan bőrkötéseket mutathatnak fel, a minőket a kontinensen csak körülbelül harmadfélszáz évvel később készítenek.

E kötésekéről felfedezőjük, *H. J. Weale* megállapította, hogy főleg benedekrendi zárdákban készültek s koruk csak körülbelül félszázadra terjed. Sem előzményük nincs, sem folytatásuk; egyszerre teljesen kifejldött gyakorlattal állunk szemben (így pl. a durhami zárdából származó ilyen kötések maguk *114 különféle mintavassal* készültek) s e nagy tökélyre jutott mesterség épp oly gyorsan, mint a hogy feltűnt, feledésbe merül, úgy, hogy a következő korszakban a könyvkötészetnek Angliában ugyanazt az utat kell megtenni, mint a melyet megtett Európa többi országaiban.

Weale úr felfedezése ellen eddig még nem emelkedett hang; a szaktudomány bámulattal és elismeréssel fogadta a különös és érthetetlen dolgot, a melynek az első ismertető sem tudott elfogadható magyarázatot adni. Eredetiben ilyen kötések még kevesen láttak; a képek után ítéletet mondani igen nehéz. Magam is a bécsi kiállításon láttam az elsőket; ám, ha ezek az igaziak közül valók, úgy most már feljogosítva érzem magamat arra a véleményre, hogy a XII—XIII. századi préselt bőrkötések történetje naiv mese, s valóságban ezek a kötések a XV. század második feléből valók és kétségtelenül itáliai befolyás alatt jöttek létre.

A kiállításnak 1200 tájáról való darabja (419. sz.) a következőkép volt díszítve. A negyedretű, barna, erős borjúbőrrel borított táblán a tükröt egymás mellé nyomkodott négyszögletes vasakkal préselt kettős keret foglalja be; a külsőn nyugvó oroslánok, a belsően lépdelő szarvasok (a XV. század második feléből való német könyvtáblák kedvelt motivuma) láthatók. A középső rész vonalakkal hosszában hasábokra van osztva, az így keletkezett közöket apró bélyegekkel préselt *éppen olyan »keleti« fonadék tölti ki, a minő az 1450—1500 közti olasz és magyar köteteket jellemzi!* Ha még ezek után sem tudná valaki, honnan vették e kötetekhez a mintát s mikor készültek ezek, úgy elég, ha a ma már hiányzó veretek helyeit megnézi, látni fogja, hogy a kapcsolok szíjait egykor ugyanolyan hosszas hárslevél-alakú lemezekék foglalták a táblához, a minőket a mondott korszakban éppen az olasz könyveken láthatunk.

Sokkal eredetibb volt a másik »ősi« kötés (420. sz.) díszítése. Hozzá a könyvkötő csupa négyszögletű vasakat használt, különböző alakokkal. A tábla alsó és felső szélén, keretül, egy talán görgetővel (Rolle) nyomott friz van alkalmazva, a melyen tízszer ismétlődik egy körös boltív alatt álló, jobbját csipőre illesztő, baljával hívó mozdulatot tevő, hosszú köntösű alak. A két hosszabb szélet egy hosszas rozetta egymás alá sorakozó lenyomatai alkotják. Az így bekeretelt tükrő üres csikokkal váltakozó öt harántos szalaggal van díszítve; e szalagok közül az alsóhoz és felsőhöz használt téglalakú mintavasakra hárfázó habléányt (vonatkozással Irland címére?), a többihez valókra két-két egymásnak háttal fordult madarat véstek.

Ez az elrendezés a XV. század végéről s a XVI-ik elejéről való francia, hollandi és német köteteken elég gyakori, a miből következtethetünk a kötés valóságos korára is.

A XIII. századnak jelzett kötés mellett a XV-ik, sőt még a XVI. századból valók is igen szerények voltak; ebből azonban nem szabad az e korbéli angol könyvkötészetre következtetést vonnunk, a mely ez időben igen figyelemreméltó darabokat is hozott létre.

A XVI. század végéről egy kis 32-ed retű kettős (vagy iker-) kötés tűnt fel, lapjain aranykerettel s egy lapról préselt tojásdad középrészszel. E kötéske angol származásában erősen

kételkedem; valószínű, hogy a Németalföldről vagy Franciaországból (Lyonból?) való. Hasonlókat a XVII. század közepén Erdélyben, főleg Kolozsvárott is készítettek, s a magyar munkák kivétel dolgában legkevésbé sem maradnak az itt kiállított mögött.

A XVIII. században az angol könyvkötők munkái kivétel dolgában a francziákéival vetekednek, nagy részük azonban minden eredetiség nélkül való utánzat. Csak e század végén s a következő elején válik önállóvá a szigetország könyvkötőipara, a mikor egyúttal Roger *Payne*-nel eléri virágzásának legmagasabb fokát is. Az utolérhetetlen mester munkáiból is ki volt állítva egy kiváló szép, széles csipkeszerű aranynyomással díszített kötés, egyik legszebb darabja az egész kiállításnak. Igen figyelemre méltó volt még a *Fairbanks & Armstrong* londoni czég műhelyében készült olajzöld marokénnel borított foliás a XIX. sz. elejéről.

A kiállításnak legjobban megcsodált része a francia csoport volt. S ez meg is érdemelte a bámulatot; annyi elsőrendű műdarabot, a mennyi ebben volt látható, Európának legfejlebb még két gyűjteménye tudott felmutatni.

Franciaországban épp úgy, mint Itáliában aránylag későn kezdik a bőrkötéseket bélyegekkel díszíteni; a közönséges gót izlésű préselt táblák — úgy látszik — csak az első, Németországból bevitt nyomtatványokkal terjedtek el. A XV. századi ilyen kötésekben nincs is valami különösebb, nemzeti jelleg; a kiállításon több olyan volt kitéve (161., 162., 165. sz.) a melyeket bátran német eredetűeknek lehetett volna tartani. Csak a század végén kezd valami különleges könyvkötő-stilus mutatkozni, egyező a németalföldivel. E jellegzetes francia táblákat vagy görgetővel préselt párhuzamos díszített szalagok fedik, vagy a mi épp ily gyakori, egy vagy több nagy lapról préselt szentkép, esetleg gótikus levél- és virágornamentumokkal ékes rekeszek borítják teljesen. Ilyen fajtájú kötések voltak a kiállításon a 163. és 164. sz. a. láthatók. A korábbi keltűek között feltűnt egy vörös-barna borjúbőrkötés a francia címerrel és egy sündisznóval, nyilván XII. Lajos király könyvtarából, minden durva volta mellett is tetszetős és izléses darab.

Grolier-nek köszönhető-e vagy sem, annyi bizonyos, hogy a XVI. század harminczas éveiben rohamosan emelkedik a francia könyvkötészet színvonala. A gót bélyeges nehézkes táblák divat-

jának néhány rövid év véget vet; helyükbe finoman kidolgozott olasz, jobban velencei ízlésű táblák lépnek, a melyeknél egyaránt bámulatot kelt a rajz tetszetős volta s a kivitel gondossága.

Az első ilyen kötések — a bécsi kiállításon kiválóan jó alkalom nyílt az összehasonlításra — alig különböznek valamiben az itáliaiaktól. Ugyanazok a mértani elrendezésű vonalas rajzok, kevés virágdíszszel, ugyanaz a válogatott anyag, finom nagyszemcséjű marokén, mind a két ország termékeinél; úgy, hogy egyik-másik tábla hovatarozandósága csak a belekötött könyv, vagy az egykori tulajdonos révén állapítható meg.

Az ezen korszakba tartozó kötések a kiállításon egész sor tárlót töltöttek meg; egyedül a valódi *Grolier*-ek száma tizenötre ment. Ezen örök emlékü amatőr remek kötéseknek mind a három fajat pompás példányok képviselték. Első korszakbeli, bizonyosan Velenczében készült kötéstáblái egyszerűségük daczára is kitűnően hatnak. Ezeket a szakemberek egy része az *Aldusok* könyvkötő műhelyéből valóknak tartja, pusztán a stílusbeli hasonlóság alapján. Eltekintve attól a körülménytől, hogy az *Aldusok* könyvkötészetéről nincs biztos adat s nem bizonyos, hogy a híres nyomdászok saját műhelyükben köttették kiadványaikat, már csak azért sem adhatunk hitelt ennek a feltevésnek, mert a *Grolier* kötéseknek aranyozása s egész megmunkálása jóval gondosabb, finomabb a legszebb Aldinakénál.

Grolier második fajtájú tábláin aranynyal préselt és kifestett összefonódott szalagdísz szerepel. Ezek a kötések is olasz mestertől valók, de — a mint gyarlóbb kivitelük mutatja — semmi esetre sem ugyanattól, a ki az előbbieket készítette. Érdekes, hogy éppen ezeket a kötéseknek nevezték el *Grolier*-ről s még érdekesebb, hogy sokáig azt hitték, miszerint a táblák tarka szalag-fonadékai bőrből vannak kivágva s fel vannak az alapra ragasztva. A kiállított szebbnél szebb példányokon a laikus is megállapíthatta, hogy az úgynevezett mozaik-kötések csak finom, nem repedező, lakkszerű festékekkel vannak kiszínezve.

Legszebbek *Grolier*-nek élete utolsó szakából való, kétségtelenül Franciaországban készült kötései. Ezeken nincs festés, csak aranyozás, ez azonban rendkívül finom. Rajzuk emlékeztet a *Grolier* első korszakából való velencei táblákéra; csakhogy sokkal elegánsabb, tetszetősebb és gazdagabb. Az azokon alkalmazott telt, tehát kissé

nehézkés levélkéknak s liliomoknak itt csupán körvonalait látjuk; az egyszerű vonalkeretek helyére finom, czizellált arabeszkés szalagminta lép. Francia izlés hatása látszik meg rajtuk, ez nyilatkozik meg a kivitelben is, a miben messze felülmúlják *Maioli* könyvtárának legpompásabb darabjait. A kiállításon különösen egy 1558-ból való (198. sz.) keltett csodálatot utolérhetetlen gondosságú aranyozásával.

A Grolier-kötések mellett azon korból való más megrendelők részére készült szép kötések egész sorát volt alkalmunk látni. Egyik-másik kiállta a versenyt a Grolierekkel; olyan, a melyik ezeket felülmúlta, nem találkozott.

A francia uralkodók és főrendű könyvbarátok remekbe készült kötéseiből válogatott példányok voltak bemutatva. A legszebbek kétségkívül a Lotharingiai Lujza és férje III. Henrik monogrammjával ellátott darabok, egyik-másik talán a híres udvari könyvkötő, *Nicolas Ève* munkája. E nevezetes mestertől egy biztosan datált (?) darab is volt kitéve, egyszerűbb díszű, de szép, precíz kivitelű munka (224. sz.); úgy lehet, műhelyében készült a 221. sz. alatti túlságos dúsan aranyozott (*à la fanfare*) díszített kötés is. Egy szép lionni (?) könyvtábla dús kéziaranyozással, mozaikszerűen kifestve *Zsámbotink* izléséről tesz kedvező tanúságot; a fényes kötetet a magyar műbarát II. Miksa császárnak nyújtotta át hódoló ajándék gyanánt.

A XVI. század végéről s a következő elejéről azonban már nagy lapokról nyomott táblákkal a fejedelmi gyűjteményekből való könyveken is találkozunk, a mi annál különösebb, mert a kéziaranyozás épp ez időben éri el virágzásának legmagasabb fokát. A megrakott tárlókban egymást követik a fejedelmi fényűzéssel díszített darabok, a kézügyesség valódi csodái. Utánuk híres emberek könyvtárainak egyszerűbb, de így is érdekes darabjai következnek, többnyire csak széles aranycsipkével és czimmerrel díszítve. Neveiket mind elsorolni sok lenne, elég ha megemlítjük *XIV. Lajost*, *Colbert-t*, *Pompadour marquiset*, *Sully herceget* s a későbbiek közül *Le Tellier-t*, *Lujzs francia dauphin-t* (1765), *Bourbon Anna-Lujzá-t*. Jansenista kötéseik finom anyaga, gondos kivitele szinte előkelőbb hatású, mint a korábbi, arannyal dúsan pompázó köteteké.

Rendkívül gazdagon volt képviselve a XVIII. század is.

XV. Lajos udvari könyvkötőjének, Antoine-Michel *Padeloup*nak bámulatos mozaikkötéseiből egész sorozatban lehetett gyönyörködni. E túlgazdag díszítésű táblák ugyan nem mindenkinek a tetzését nyerik meg, minden gépmunkát megcsúfoló gondos kivitelük előtt azonban lehetetlen meg nem hajolni. Volt különben *Padeloup*-tól nem mozaikos, csupán kéziaranyozással díszített igen szép kötés (267. sz.) is kiállítva.

Nem lehet feladatunk minden egyes nevezetes darabot felsorolni — hiszen akkor íveket tölthetnénk be egyetlen csoport ismertetésével — csupán azt említjük még meg, hogy a XVIII. század második és a XIX. század első fele is méltóan volt képviselve ha nem is nagyszámú, de csupa elsőrendű darabokkal. A legszebb talán *Bozérian* le Jeune egy vörös marokénnel borított kötése volt, a melynek tábláit csodás finomságú dús csipkeminta fedte. Ide is jutottak ereklyeszerű darabok; köztük egy I. Napoleon könyvtárából való empire-izlésben díszített foliáns vontá magára leginkább a közönség figyelmét.

* * *

A kiállításnak csaknem felét tette ki a német és az osztrák csoport. Már fentebb utaltam rá, minő különösen hatott e kettőnek a különválasztása. Bár a két sorozat ellenkező irányban haladt, s bár gondosan kerülték a nagyon hasonló darabok kiállítását: lehetetlen volt észre nem venni, hogy valójában kétszer vonul el szemünk előtt ugyanazon ország könyvkötészete. A legelfogultabb néző is kénytelen volt bevallani, hogy az osztrák könyvkötő-ipar egész a XVIII. századig (részben azontúl is) a németorszáigival egy csapáson halad és sok egyéb mellett ez a kiállítás is bizonyosság rá, miként Ausztria művelődési tekintetben mindenha csak Németország határszéli tartománya volt.

A német csoportot igen korai darab nyitotta meg: egy XII. századi kötés (291. sz.), a melyet azonban nagy jóakarattal sem lehetett német készítménynek tartani. Már a könyv hosszas negyedréti alakja is elárulta a felső-itáliai eredetet, még inkább emellett bizonyítottak a táblákon levő durván ponczolt rézkeretbe foglalt elefáncsont-lapok. Az első könyvet s tollat tartó egyházatyát vagy csak tudóst (?) ábrázolt, igen finoman vésett domborműben, a mely bizonyosan jóval korábban készült

a XII. századnál. A kötet különben a XIII. században a trieri dóm tulajdonában volt.

E kötéstől igen nagy időbeli távolság választotta el a legközelebb esőt, a mely a XV. század közepéről való. Lehetetlen elhinni, hogy ezt az ürt az udvari könyvtár ne bírta volna kitölteni. Hanem úgy látszik, a terem másik végén elhelyezett ausztriai csoportnak, főleg az abban volt szép XIV. és kora XV. századi kötéseknek, volt erre a hiányosságra szükségük; ezek így mindenesetre jobban hatottak.

A XV. század második feléből itt csak két érdekes darabot láttunk. Egyik, egy kezdetleges rajzú állatalakokkal díszített metszett bőrkötés, még a század közepén készülhetett, talán az ochsenhauseni kolostorban; a másik 1500 tájáról való nürnbergi műredek volt (293. sz.) metszett és ponczolt munkával díszítve. A táblák keretét dús gótikus lombozat alkotta, közbeszótt állatalakokkal, olyan finoman dolgozva, hogy első pillantásra azt lehetett hinni, festő ecsetje lehelte rá a finom bőrre. Középiütt patriczius családok czímerei foglaltak helyet, közös pajzsokba foglalva. A mi e kettőn kívül a XVI. század elejéig menő darabokból látható volt, az alig érdemelt figyelmet. A reneszánsz szövetmintákra emlékeztető díszítmény a lehető legközönségesebb, a XV. század végéről való tömeges kötésekben, a minőkkel a nagy német nyomdák elárasztották egész Közép-Európát; épp ilyen gyakoriak az egyszerű mértani beosztású, vaknyomású gót bélyegekkel díszített darabok; mindkét faj fölösszámú és épen nem kiváló példányokkal volt képviselve. A sorozat egyhangúságát nem csökkentette az, hogy mindenik fajtából úgy barna, mint vörös borjúbőrös s ezenfelül színezetlen disznóbőrből készült példányok is szerepeltek.

Egyiket (306. sz.) a felírás szerint 1666-ban Budán kapta *Lambeccius*; ezt érthető érdeklődéssel vizsgáltam, azonban meg kellett győződnöm róla, hogy német eredetéhez nem férhet kétség.

Két teljes tárló volt megtöltve a XVI. század első feléből való fehér disznóbőrkötésekkel. E kötések nálunk is ismeretesek; fő jellemvonásuk, hogy tábláik egészen tele vannak nyomva vakon préselt nagy bélyegekkel, fejedelmek, reformátorok arczsképeivel, bibliabeli jelenetekkel, szimbolikus alakokkal, ritkábban pusztá díszítményekkel. Ránk nézve némi szomorú érdekességük van;

ezek szorították ki ugyanis régi hazai kötéseinket s szolgálták hosszú időn át mintául Debreczen, Bártfa, Kolozsvár könyvkötőinek.

A XVI. század harminczas éveitől fogva az arannyal való nyomás is kezd Németországban általánossá lenni. Ugy látszik, ebben a németek tanítómesterei az olasz könyvkötők voltak; azonban a két ország könyvkötészetének iránya kezdettől fogva elütött egymástól. Itt-ott a németek is megpróbálkoztak a festett, mozaikszerű könyvtáblák készítésével, általában véve azonban megmaradtak a nagy alakokkal diszitett lemezek használata mellett. Az apró vasakkal való kéziaranyozás ritka s rendszerint rosszul is sikerült: hiányzott hozzá a kellő kézügyesség. A hol a két eljárást keverten használják s csak a középrészt nyomják egy lemezről, a kéziaranyozás nem ennek a kiegészítésére, hanem szemmeláthatólag a tábla »gazdagabbá« tételére szolgál; a könyvkötő arra igyekezett, hogy minél kevesebb »parasztot« hagyjon a bőrön.

A barbár pompájú kötésekben azonban elég gyakran szép és nagy ügyességgel készült ponczolt és festett metszést alkalmaztak. Ezeknek készítésében különösen ügyesek voltak a német könyvkötők; munkáikból a kiállítás remek példákkal szolgált.

A XVI. század végén s a következő elején (már ekkor francia befolyás alatt) finomabb, gondosabb kéziaranyozással is találkozunk. E nemből legkiválóbb darabja volt a tárlatnak egy állítólag Stuttgartban, Lajos württembergi herceg († 1593.) számára készült hatalmas ívrétű kötet táblája, a melynek jó hatását csak a sarkokon alkalmazott lemezről nyomott diszek csökkentették.

A sok korábbi mellett aránylag kevés XVII. századi darab szerepelt. Ezek közt a magyar szakember figyelmét különösen egy 1678-ból való nürnbergi nagy foliáns ragadta meg (388. sz.). A túlságos gazdagon aranyozott táblák fődíszét apró vasakkal nyomott, természetes módra alakított nagy virágszálak s ezekkel együtt az Olaszországból átszármazott legyeződísz alkotta. A nagy virágszálak díszítmény úgy lehet a Clovis *Ève* óta divatos francia kötésekről került a XVII. század végén Németországba s röviddel utóbb hozzánk is. Így készült kötések ez időből Lőcséről, Kassáról, Pozsonyból és Budáról ismerünk, az utóbbiak közt néhány igen figyelemreméltó darabot. A legyezőmintát hazánkba

egyenesen Itáliából hozták; ez főleg kolozsvári könyvkötőknél már a XVII. század közepén divatozik.

A XVIII. századot csak öt korai darab képviselte s ezek sem tartoztak a legjobbak közé. Ezek után a laikus Németország könyvkötészetéről teljesen hamis fogalmat nyert.

Az úgynevezett »osztrák« csoport nem csak darabjainak tekintélyes számával, hanem főleg középkori kötéseinek szépségével tűnt fel. Olyan vésett bőrkötéseket, a minőket itt volt alkalmunk látni s ennyit egy csoportban, nagyon kevés könyvtár tudna felmutatni. Azonban ezek a könyvtáblák sem kivitelükre, sem stílusukra nézve nem tartoznak Ausztria és tartományainak különlegességei közé; ugyanilyenek készültek Németország legnyugatibb szélén, de készültek nálunk Magyarországon is.¹ Javarészt zárdai munkák s mint ilyenek, nemzetköziek.

A legkorábit még a XIV. századból valónak (1368—72.) mondta a magyarázat (441. sz.). A teljesen ép, sötétbarna borjúbőrrel bevont táblakon elől körbe foglalt Jézus-monogramm s e körül néhány erősen kikanyargatott nagy levél volt látható. Az alap kigyóbőr módjára volt ponczolva. A kötés a gammingi karthausi zárdában (Cenobium Gemmicense) készült, de bizonyosan már a XV. században. Körülbelül ezzel egykorú egy sötét marhabőrrel borított, vastag deszkából álló könyvtábla; rajta négy oszlopban állatok, szörnyek és Szent György alakjai láthatók, kerek medaillonokba foglalva. Nagyon durva, de érdekes munka, a melynek díszítéséhez már néhány apró mintabélyeget is használtak.

A melki klostromból származik egy tetszetős kötés (445. sz.) a XV. század elejéről, Stájerország kiponczolt és beégetett(?) ezímerével. Ismeretlen helyről, úgy lehet, a Rajna vidékéről való barna borjúbőr táblán (448. sz.) harántosan mondatszalogot tartó angyal alakját látjuk, beégetve vagy bevésve. Nagyon figyelemre méltó egy *könyvtok* még a XV. század első feléből; rajta rács módjára helyezett vonalak közeiben állatalakok vannak bemetszve; a felírás szerint csehországi készítmény. Mint pontosan keltezett darab fontos egy III. Frigyes részére készült marhabőr-kötés a császár jelmondatának kezdőbetűivel: **u**(ustriae) **r**(st) **i**(mperare) **u**(rbi) **u**(niverso) és 1441. évszámmal.

¹ Pozsonyból való igen szép darabok vannak a Magyar Nemzeti Múzeum és a pozsonyi káptalani könyvtárban.

A legszebb darabja ennek a korai bőrkötés-sorozatnak kétségtelenül a 456. sz. alatt kiállított sötétbarna marhabőrkötés volt. Tábláit egyetlen körbefutó ágbogas levél erősen kiponczolt alakja díszítette. Úgy a merész rajz, mint a rendkívül finom, gondos kivitel ezt a kötést a német sorozatban ismertetett nürnbergi metszett kötés méltó párjává tették.

Az ausztriai csoportnak már a középkori részében is s még inkább későbbi sorozataiban a *bécsi készítmények* játszották a főszerepet. Az egész anyagnak körülbelül *kétharmadát* a »császári város« szolgáltatta, tanuságot téve a megdönthetetlen igazságról, hogy Ausztria a múltban is épp úgy, mint ma: ebben a városban s ezáltal a város által létezik.

A nagy és ősi székváros egyik iparágát ilyen gondosan összeállított sorozatban láthatni, rendkívül tanulságos volt. Még tanulságosabb lett volna azonban, ha a kiállítás módot nyújt az összehasonlításra; ha a cseh Prágát, vagy a stiriai Grácot is képviseli valamelyes könyvtábla-gyűjtemény. Csak ebben az esetben lehetne eldönteni, valóban az volt-e Bécs az örökös tartományokra nézve, a minék hirdetik, t. i. művelődési központ, vagy egyszerűen egyike volt a római birodalom nagy városainak, a mely már csak határszéli fekvésénél fogva sem gyakorolhatott erősebb befolyást a távolabbi tartományi székvárosokra.

A kiállított darabok egyfelől a könyvkötőipar sokszázados virágzásáról tettek tanuságot, másfelől azonban azt is bizonyították, hogy a bécsi könyvkötők mindenkor tört ösvényen haladtak s önálló fejlődésre, új, különleges ízlés megteremtésére merőben képtelenek voltak.

A legkorábbi bécsi kötések (a XV. század három utolsó tizedéből) csinos, jól készült munkák, művészi igények nélkül. Díszítésük körülbelül ugyanaz: apró bélyegekből álló keretben ferdén menő vonalakból vagy szalagokból alakított rácsozat, a melynek közeibe rozetták, liliomok s más közkeletű gót ízlésű bélyegek vannak benyomva. A préselés mindig vakon történik; az arany használatának a XV. században nincs nyoma. Talán más, hol kisebb, hol nagyobb bélyegekkel díszített, de különben tökéletesen ilyen kötések készültek szerte a német birodalomban s az észak-magyarországi városokban; legfeljebb azzal a különbséggel, hogy úgy az ausburgi s nürnbergi, mint a lőcsei vagy kassai kompaktor

sokkal több leleményességet tanusít bélyegeinek felhasználásában.

Egyik-másik a bécsinek jelzett darabok között a legnagyobb mértékben gyanus volt; találkozott olyan is, a melyekre alaposabb vizsgálat nélkül rá lehetett mondani, hogy biztosan máshonnan származik. Ilyen például egy VI. Albert osztrák herceg († 1463.) részére megrendelt vörösbarna borjúbörkötés (446. sz.), a melyet sok más egyéb mellett már csak a három pár kapcsának alkalmazásmódja miatt sem fogadhatunk el bécsi készítménynek.

A bécsi munkák közt elsősorban kellett volna említünk a terem közepén külön szekrényben kiállított ezüstveretes könyvtáblát (439. sz.), a mely korra nézve a bőrkötésekkel jóval megelőzte. Azonban ezen nem annyira a könyvkötő, mint inkább az ötvös remekelt. Az ívrétű kötet erős deszkatáblákba van kötve, a melyet először világos-piros juhbőr (talán az eredeti bevonat?) azután ezen felül márványozott tarka bársony fed. Erre mindkét táblán egyforma, két részből álló aranyozott ezüsteret van alkalmazva. Ennek külső fele mint erős, közel két ujjnyi széles, rozetták alakjában áttört keret foglalja be a táblákat, ezen belül a középpontból szétáradó vékony lemezből kivágott sugarak töltik ki a tükröt, közepén s a négy sarkon egy-egy rosszul mintázott, öntött oroszlánfő által lefoglalva. A milyen tetszetős, egyszerűsége daczára, a keret, olyan gyarló és szegényes a középrész, a melyről alig tudjuk elhinni, hogy középkori mester kezéből került ki, még pedig 1446-ban, a mikor a késői gótika virágkorát élte.

Összehasonlítva ezt a táblát az azonkori olasz, vagy akár magyar ércveretes kötésekkel, bizony nem valami magas fogalmakat nyerünk a középkori osztrák ötvösművészetről. Ezen ítéletünket különben a többi középkori kötések veretei is megerősítik.

A bécsi s általában az ausztriai kötések a XVI—XVII. században ugyanazon fejlődésen mennek át, mint a nagy-németországiak. Sok a csupán vaknyomással díszített tábla, ezek — úgy látszik — itt is közkeletűek voltak. A hol aranynyomást alkalmaz a könyvkötő, ott nem tud mértéket tartani, s tele nyomkodja a táblát mintavasaival. A kiállított darabok jó része a császároknak s főhercegeknek dedikált díszpéldány lévén, majdnem mindeniken ott ékeskedik a legszebb kötést is elégtelenítő hatalmas kétféjű sas.

A XVIII. századi Ausztriát már csaknem kizárólag Bécs képviselte a kiállításon. A főváros könyvkötészete ekkor élte aranykorát; ügyes, technikailag kitünően képezett mesteremberei kifogástalanul megmunkált és sokszor igen csinos kötéseket készítettek. Hanem munkáikon valaminő önálló jelleget hiába keresnénk; e mesterek egyszerűen ügyes utánczók, másolói a francziáknak, a kiktől különben mintavasaik jó részét is hoztatták.

A kiállított legszebb darabok a XVIII. század közepétől körülbelül 1820-ig menő korszakból származtak. A Mária Terézia részére készült egészen francia ízlésű táblák némelyikét bátran tarthattuk volna párizsi eredetűnek, ha a felírás nem biztosít bécsi voltuk felől. A későbbi darabokból a legcsinosabbak Ferdinand *Hoffer* és G. F. *Krauss* műhelyéből kerültek ki; ezeknél már angol minták hatása is észrevehető. Azonban az újabb időbeli bécsi kötéseknek (s sajnos, velük a magyarországiaknak) is van egy nagy hibájuk: a hozzájuk használt anyag igen gyarló, legtöbbször gépen recézett vékony borjúbőr.

* * *

Szóljunk végül a kiállításnak bennünket magyarokat leginkább érdeklő darabjairól: a Corvin-kötésekről s arról a néhány honi könyvtábláról, a melyek az osztrák sorozatba voltak beosztva.

A Mátyás királynak Bécsbe került könyveiből kiválasztott legszebb bőrkötések két tárlószekrényt töltöttek meg. Összesen nyolcz darab volt kiállítva s ezeket úgy válogatták össze, hogy lehetőleg változatos képet nyujtsanak. Mondanunk sem kell, hogy ennek daczára sem szerepelt itt a Corvina minden eddig ismert kötés-típusa; ahhoz, hogy az egykori budai könyvtár pazarfényű könyvtábláinak sokféleségéről fogalmat nyerjünk, a bemutatottakon kívül okvetlenül szükséges még az erlangeni biblia, a wolfenbüttli Psalterium s a Magyar Nemzeti Múzeum Augustinusa, ez utóbbi mint az egyedüli Corvinabeli bársonykötés, a melyen a zománczos ezüst veretek megmaradtak. A Bécsben kiállított sorozat azonban így is igen érdekes, mert diszitményeit tekintve a nyolcz között egy a maga nemében páratlan, egy pedig eddig csupán egyetlen példányban ismert ékítésű volt.

Nagy haladás a külföld részéről, hogy ezen a kiállításon nyilván elismerték e kötések *magyarországi* voltát s készítésük

helyéül Budát jelölték meg. Korántsem szabad azonban azt hinni, hogy most már olyan külföldi szakember is akad, a ki elhiszi, hogy Mátyás király könyveit magyarok kötötték. Igen jellemző egy kiváló bécsi szaktudós mondása, a kivel erről a tárgyról alkalmam volt eszmecsere-t folytatni. Mikor azt igyekeztem vele megértetni, hogy a Corvina kötéseit csak magyarok készíthették, meg sem akarta érveimet hallgatni; »hiszen — így szólt — még ma is vagy németek, vagy zsidók az önök könyvkötői, hogy lehettek volna tehát magyarok négyszáz évvel ezelőtt!« De csoda-e, ha a történetünket, régi virágzó állapotainkat, elrejtett műemlékeinket nem ismerő idegen így szól, mikor itthon is alig akad valaki, a ki másként vélekedik?

Szellemi önállóságunk s nemzeti önérzetünk teljes hiányát kirivóan mutatja, hogy régi kulturánkat illető dolgokban csak a naiv bizonyítást fogadjuk el, csupán a kézzel megfogható dolgokat merjük elhinni. Miután nem tudjuk oklevélileg, vagy számadás-könyvek útján kimutatni, magyarok voltak-e Mátyás könyvkötői vagy idegenek, teljesen úgy gondolkozva, mint a bécsi professzor, inkább félretesszük a józan okoskodást, de a viláért sem hiszszük el, hogy elődeink valami művészi vagy ipari dologban elérhették, vagy éppen felül is múlhatták szomszédainkat.

Pedig ebben az esetben a pusztá okoskodás útján is rátalálhatunk a Corvin-kötések igazi mestereire.

Két helyen keresték eddig a budai könyvtár könyvkötőit: Itáliában és a Keleten. Az olasz mesterekben azonban ma már alig hisz valaki; az itáliai és a magyarországi kötések olyan különbségeket mutatnak, hogy közös készítőkre gondolni sem lehet. Az, a mi a két ország termékein egyforma, t. i. a keret gyanánt alkalmazott keleti (helyesen arab) izlésű fonadék, a magyar kötéseken már Mátyás előtt is közönségesen megvan s úgy lehet, be fog bizonyulni, hogy előbb jutott el hozzánk, mint szomszédainkhoz. Más egyebekben pedig nincs rokonság a kétféle eredetű kötéseken; az itáliaiak elrendezése az arab kötésekével egyezik, a melyektől a Corvina könyvtábláinak elrendezése teljességgel különbözik. Arra hogy a Mátyás könyvkötőinek kézügyessége az olaszoké mögött marad, már előbb rámutattam. Szóval, minden ok az itáliai könyvkötők ellen szól s mellettük egyetlen érv sem hozható fel.

Újabban a külföldi irodalomban elfogadott nézet, hogy Mátyás az olaszok mellett (!) »keleti« könyvkötőket alkalmazott. Ezt vallják néhányan a hazai szakemberek közül is,¹ többnyire minden indokolás nélkül. Bizvást állíthatom, hogy e nézet hívei, ha a Corvin-kódekszeket igen, úgy a keleti kötések egyáltalán nem ismerik s igen nagy zavarba jönnének, ha azt kérdeznők tőlük, miféle keleti kötések azok s hol találhatóak olyanok, a minők a Corvin-kötéseknek mintául szolgáltak? Arab könyvkötő nem dolgozhatott Budán, mert akkor okvetlenül lenne nyoma a kezéből kikerült darabokon a saját nemzete könyvkötő-stílusának. Már pedig az arab kötésekben nincs virágornamentum s hiányzik az oly módon kiképzett középrész, mint a minő a Corvin-kötéseket jellemzi. De perzsa mesterekre sem lehet gondolnunk, mert a perzsa kötések beosztása egészen eltér a budaiakétól s ez utóbbiak egyenesen arról tesznek bizonyosságot, hogy készítőik mindenféle nemzetiségűek lehettek, csak éppen perzsák nem. A perzsa könyvkötők minden időben az *áttört ékítésű* bőrtáblák készítéséről híresek. Ilyen táblákat Mátyás könyvkötői is láttak s meg is kísérlették utánzásukat, de teljesen sikertelenül, mert még azt sem tudták, hogy a bőrhozaikat nem a tábla beborítására használt vastag bőrből kell kivágni, hanem elvékonyított sima bőrből, a melyet azután az alapra rá kell ragasztani. *Ha egyetlen keleti könyvkötő lett volna Budán, ilyesmi a király emberein meg nem eshetik.*

Úgy hiszem, felesleges többet mondani annak az igazolására, hogy a Corvina könyvkötői nem voltak, *nem lehettek* idegenek, csak magyarok.

Messze vinne tárgyunktól, ha e helyen annak a bizonyítgatásába is belemennék, hogy a Corvina-kötések stílusának a vizsgálata is hasonló eredményre vezet, itt csupán utalok arra, hogy a díszítményi elemeknek az az elrendezési módja, a melyet

¹ *Ráth György* szerint (Magyarországi könyvtáblák a történelmi kiállításon. Budapest, 1897. 41. l.) »Mátyás király kizárólag könyvtára számára saját székvárosában rendeztetett be külön könyvkötő-műhelyt s annak vezetésével oly művészt bízott meg, ki a keleties díszítési stílusban járatos volt... mivel azokban... a bőrre való arany nyomást előzőleg a nyugaton másutt csak csekély mérvben... gyakorolták, *feltehető, hogy eme technikában teljesen jártas egy-két keleti munkást is sikerült a műhely számára megnyerni.*

Corvina könyvtábláin észlelhetünk, korábbi és későbbi műipari tárgyainkon is megtalálható.

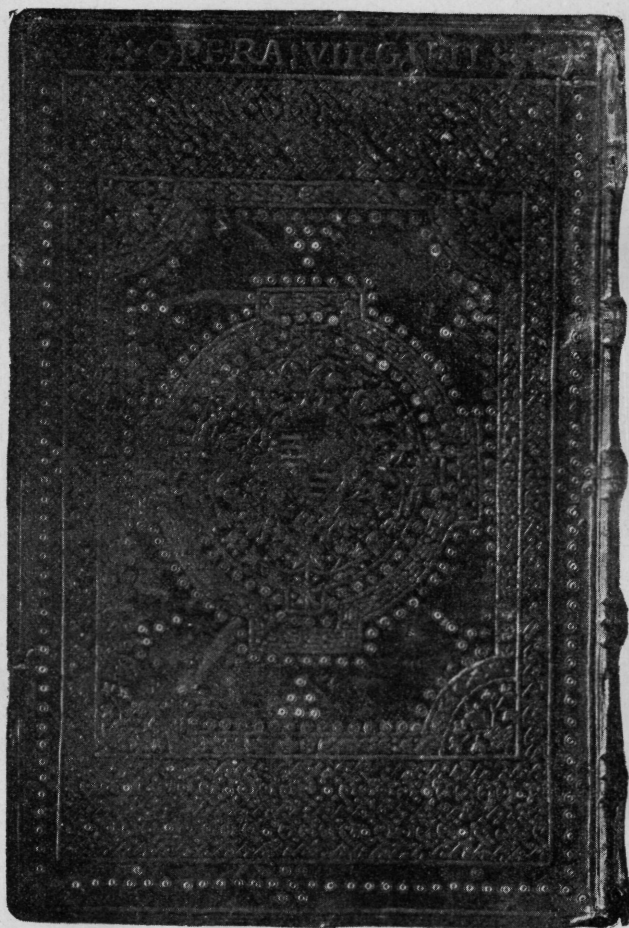
A kiállításon volt Corvin-kötések három csoportba sorozhatók.

Az elsőbe azok tartoznak, a melyeknek a szokott módon pontokkal és szalagfonadékkal keretelt, hosszás négyszög alakú tükre négy sarokdísz által kísért, minden egyes esetben másként alakított középrésszel van díszítve. Ezen elrendezés *nagyjából* megegyezik a perzsa kötésekével, azonban hamar észre lehet venni, hogy éppenséggel nem annak az utánzata. A perzsa és török kötés középrésze mandulaalakú medaillon, a melyhez mindenkor a két csúcsra illesztett egy-egy levélke járul. Így alakított középrészt eddig csak a wolfenbüttli psalterium kötésen találunk, az egyetlen, a mely *talán* (Velenczében élt?) *keleti mester kezéből került ki*; a többieknél a középdiszitmény kör, négykarély, kettős kehelyidom vagy többszörösen kikanyargatott levél stb. alakját nyerte. Az említett keleti kötéseknel a sarokdiszitmény belső határvonala a többé-kevésbé nyújtott mandulaidom és függeléke körvonala után idomul; ha az köröskörül csipkézett vagy karélyozott, ilyen lesz a sarok is. Ellenben a Corvin-kódekszeken a sarok alakítása teljesen független a középídomtól; a határvonal egyenes vonallal vagy körszelettel metszi a sarkot, a mely vonal esetleg ék vagy bemélyedés által van tagolva.

Ha ezekhez a Mátyás-féle kötésekhez analógiákat keresünk, úgy azokat nem a külföldön, hanem itthon, a magyarországi XV. századi könyvtáblákon fogjuk megtalálni.

Hazánkban a XV. század közepe óta a német módra készült gót-ízlésű könyvtáblákon kívül egy, többnyire magyar lakosságú városokból származó kötéstípussal találkozunk, a melyhez ugyan rendszerint a közönséges gót bélyegeket használják, de a melyek elrendezésüket tekintve, teljesen elütnek a nyugati tábláktól. Vonalakból és gót bélyegekből alakított többszörös kereten belül mindenkor kör alakú vagy préselt középdisz, a sarkokban pedig körszeletek foglalnak helyet, kitértve körbe rakott apró bélyegekkel. E kötések közt -- tudtommal -- egy Esztergomban, 1450 körül írt breviariumé (bécsi udvari könyvtár, 1481. sz.) a legkorábbi; az újabbak közül pedig figyelemre méltó a Dubniczi Krónika táblája (körülbelül 1470.) és egy a XV. század végső tizedében készült kötés a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában, a melyet

különösen az tesz érdekessé, hogy egykor pirossal, kézzel és fehérrel ki volt színezve. Lehetetlen fel nem ismerni, hogy ezek és a Corvina-beli kötések rokonságban vannak egymással, csak hogy a budai kötések ugyanazon típusnak haladottabb fajtáját képviselik.

1. ábra.

Honnan ered a kötéstábláknak ez a beosztása? A külföldi szakemberek (pl. *Luthmer*, *Loubier*, stb.) a keleti kötések utánzatainál egyebet nem látnak kötéseinkben, véleményük azonban csak felületes vizsgálatra alapított ötlet, a melyet a gondosabb

összehasonlítás azonnal leront. Nem utánzással, hanem a síkfelületek díszítésének régen gyakorolt módjával állunk itt szemben, a melynek más téren kellett kifejlődni, mielőtt a XV. század elején a könyvtáblákon is alkalmazni kezdték. Ha a díszítmény

2. ábra.

természetéből szabad következtetést vonni, úgy nézetem szerint e táblák mintáit a teksztíl-ipar termékei: varrottasok, himzések szolgáltatták.

A Corvin-kötéseknek ebből a csoportjából 51—56. sz. alatt hat darabot láttunk a kiállításon. Voltak pedig a kiállítottak a következők:

Virgilius Maro, Bucolica, Georgicarum libri IV. et Aeneis. (Palat. 92. sz.) Meggyoszín vörös bőrkötés, arany- és ezüst nyomással. A tükör középrésze kör alakú, a négy oldal felé egy-egy négyszögletű kiszögelléssel, mindkét tábla közepén az egyesített magyar és cseh címerrel. A hátsó táblán, felül a cím: OPERA: VIRGILII. Ivrétben (1. ábra).

Lucretius Carus, De rerum natura libri VI. (Palat. 170. sz.) Az előbbihez hasonló kiállításban, de eltérő középrészszel, a melynek alakja itt hosszás hatkarély, közepén kiszögellő ékek által tagolva. Hátsó tábláján szokott helyen a címmel: LVCRETIVS: DE: NATVRA. Negyedréiben.

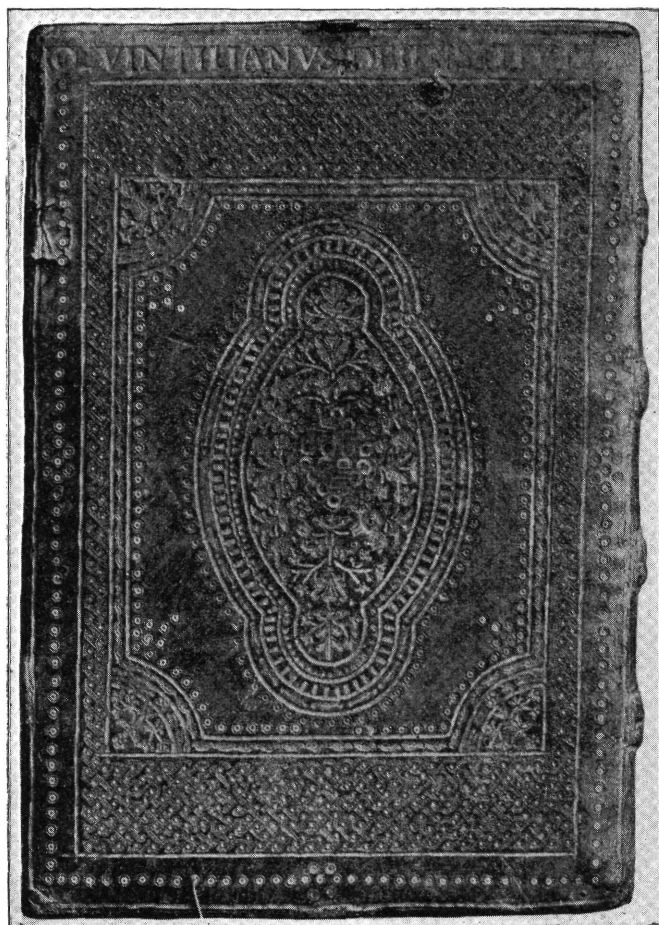
S. Bernhardus Clarevallensis, De consideratione. (Palat. 1079. sz.) Vörösbarna, bőrkötés, arany- és ezüst-préseléssel. A középrész szabályos négykarély-alakú, közepén a magyar és cseh címerrel. Hátsó táblán a cím: DE: CONSIDERATIONE: Negyedréiben (2. ábra).

F. Quintilianus, Institutionum oratoriarum libri XII. (Palat. 105. sz.) Vörösbarna bőrkötés az előbbiekhöz hasonlóan díszítve. Középdíszítménye mandulaalakú, de lekerekített csúcsú idomot mutat. A táblák közepét eredetileg a szokott címer foglalta el; ezt azonban még a XVI. században megpróbálták eltüntetni oly módon, hogy felébe 8 alakú mintával fonadékhöz hasonló díszítményt préseltek. A címer különben a kódeksz első díszlapjáról is ki van vakarva, bizonyosságául annak, hogy a kézirat, a mely már 1525-ben *Brassicanus* tulajdonában volt, nem igaz úton került ki a budai királyi könyvtárból. A hátsó táblán szokás szerint a könyv címe olvasható: QVINTILIANVS: DE: INSTITVTIS. Ivrétben (3. ábra).

S. Thomas de Aquino, Catena aurea. (Palat. 1391. sz.) Sötétvörös bőr, a szokásos díszítéssel, eltérő, nehezen leírható, leginkább kettős kehelyhez hasonló alakú középrész, magyar és cseh címerrel. Hátsó lapján a cím: SANCTVS: THOMAS: SVPER: LVCAM. Nagy ivrétben. A legszebb e nembeli kötések egyike (4. ábra).

S. Hieronymus Expositio in Mathaeum et Marcum 1488. (Palat. 930. sz.) Meggyoszín vörös bőrkötésben, az előzőkhöz hasonlóan díszítve. Középrésze alul s felül kicsúcsosodó nyújtott tizeskarély. Közepén a szokásos négyelt címer, a mely körül

a bőr úgy van áttörve, hogy csupán az aranyozott díszítmény maradt meg; a puztán maradt deszka zöld- és kékszíntűre van festve. Rosszul sikerült utánzása a perzsa áttört bőrmunkáknak.

8. ábra.

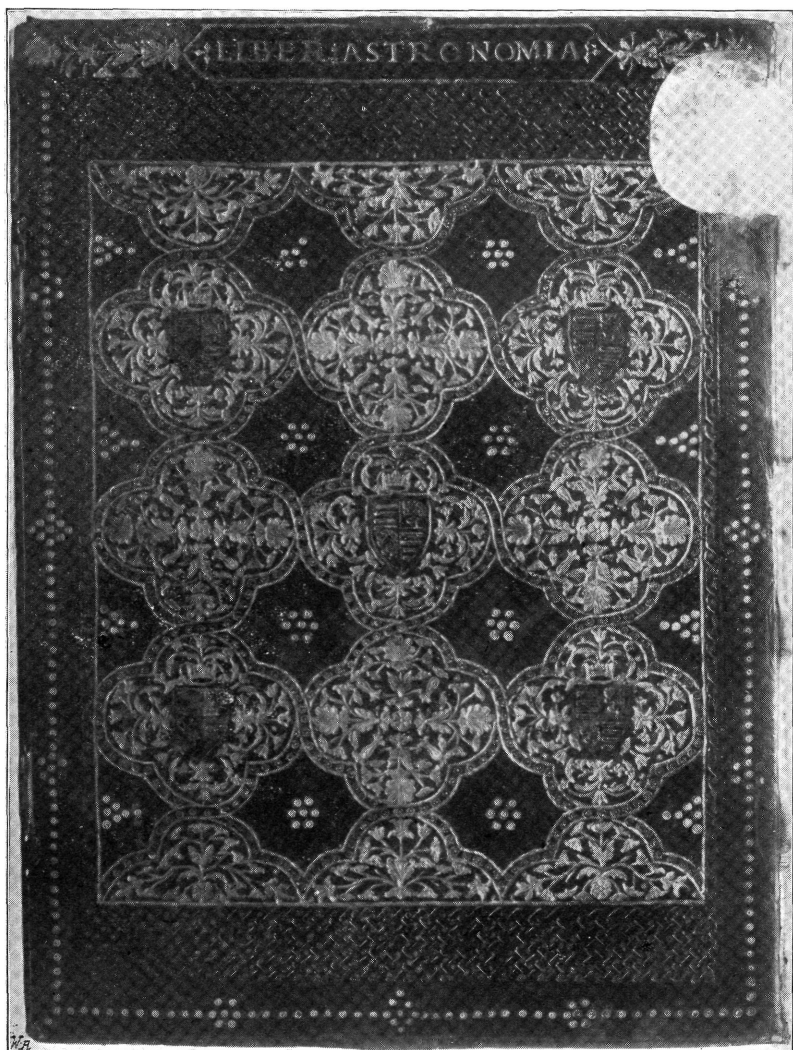
Hátul a cím: HIERONIMVS IN MATEVM ET MARCVM. Nagy ívrétben.

A Corvin-kötések második és legérdekesebb csoportjába azok tartoznak, a melyeknek a szokásos módon keretelt tükre

az egységes középész helyett az egész felületet borító mintával van díszítve.

Mindössze két ilyen kötésről van tudomásom; egyik a bécsi kiállításon 58. szám alatt kitett példány, a másik a stuttgarti kir. könyvtár Sz. Ágoston Corvin-kódeksze. Mindkettő azonos modorban van megtervezve. Az előbbinél két aranyvonallal határolt s ezüst lamellákkal rakott szalag végtelen 8-asok módjára összefonódva úgy futja be a táblát, hogy azon kilencz egész és hat fél négyes-karély-alakú rekesz keletkezik. Az egész rekeszek közül, szimmetrikusan elosztva, ötben az egyesített magyar-cseh czimer van alkalmazva, és pedig úgy, hogy az alapúl szolgáló csúcsíves paizsnak megfelelő darab a táblát borító sötét-olajzöld bőrből ki van vágva helyére megfelelő piros bőrdarab van ragasztva s erre van a czimer *ezüsstel* nyomva. A cimereket a szokott vasakkal nyomott szimmetrikus elrendezésű virágdísz környezi, lehetőleg teljesen kitöltve a rekeszt; hasonló díszítmény van a többi egész és fél rekeszekben is alkalmazva. A négyes-karélyok közt kimaradó kikanyargodott nyolczszögek közepére hét arany pontból álló rózsácskákat helyezett a könyvkötő. A két tábla díszítése tökéletesen egyforma, kivéve, hogy a hátsó lapon a felső szélre a könyv címe: LIBER ASTRONOMIA is rákerült (l. melléklet).

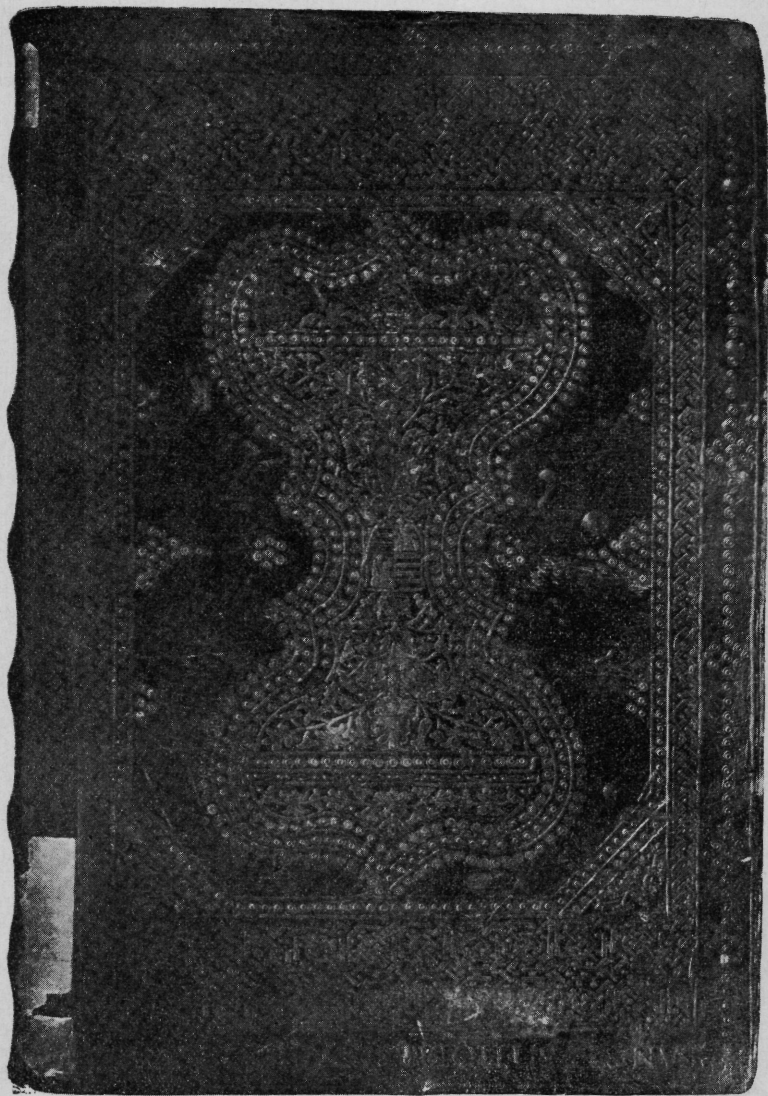
A stuttgarti kötésen a tábla felosztására csupán egyetlen arany vonal szolgál, s a keletkezett rekeszek alakja többszörösen kikanyargatott oldalú, csúcsára állított négyzethez hasonlít. Négy egész és négy fél rekesz egészen úgy van díszítve, mint a többi kötés megfelelő czímertelen mezői; azokba pedig, a melyekben ott a czimer áll, itt nyolcz sugarú arany kört illesztettek, a sugarakra helyezett virágokkal és levélkéekkel. A felső szélnél középre eső félrekeszbe a hollós, az ennek megfelelő alsóba a magyar-cseh czímert alkalmazták az eredeti bőrre préselve. E két fél és a középre jutott egész rekeszt a könyvkötő megpróbálta perzsa módra áttörni, olyképen, hogy csupán az aranynyal préselt díszítményt hagyta meg, a közbe esett üres bőrt pedig kivágta. Eltekintve attól, hogy munkája durva s esetlen, azzal már csak azért sem ér el a keleti kötésekéhez hasonló hatást, mert utólag végezvén a kivágást, nem tudott az áttört rész alá megfelelő bőr- vagy szövetalapot helyezni s meg kellett elégednie az alapul szolgáló deszkának gyarlón való befestésével. A rekeszek közé eső helyek itt gazdagabban vannak

A »LIBER ASTRONOMIA« CZÍMÚ BÉCSI CORVIN-KÓDEKSZ
HÁTÓ KÖTÉS-TÁBLÁJA.

díszítve, mint a bécsi kódexszen; kerületük arany pontokkal van szegélyezve s közepükre váltakozva hol hét pontból alakított rózsza, hol ugyanígy formált kereszt jutott.

Még azoknak is, a kik az előbb ismertetett önálló közép-

4. ábra.

részes Corvin-kötéseket minden áron kapcsolatba akarják hozni a perzsa könyvtáblákkal, el kell ismerniök, hogy a kötéseknek ilyen módon való ékitése a *XV. században páratlanul áll*. Sem a Keleten, sem nyugati szomszédainknál nem találunk olyan táblákat, a melyek erre a kettőre legkevésbé is hasonlítanak, de nem ismerünk megfelelő díszítésűeket a hazai kötések között sem.

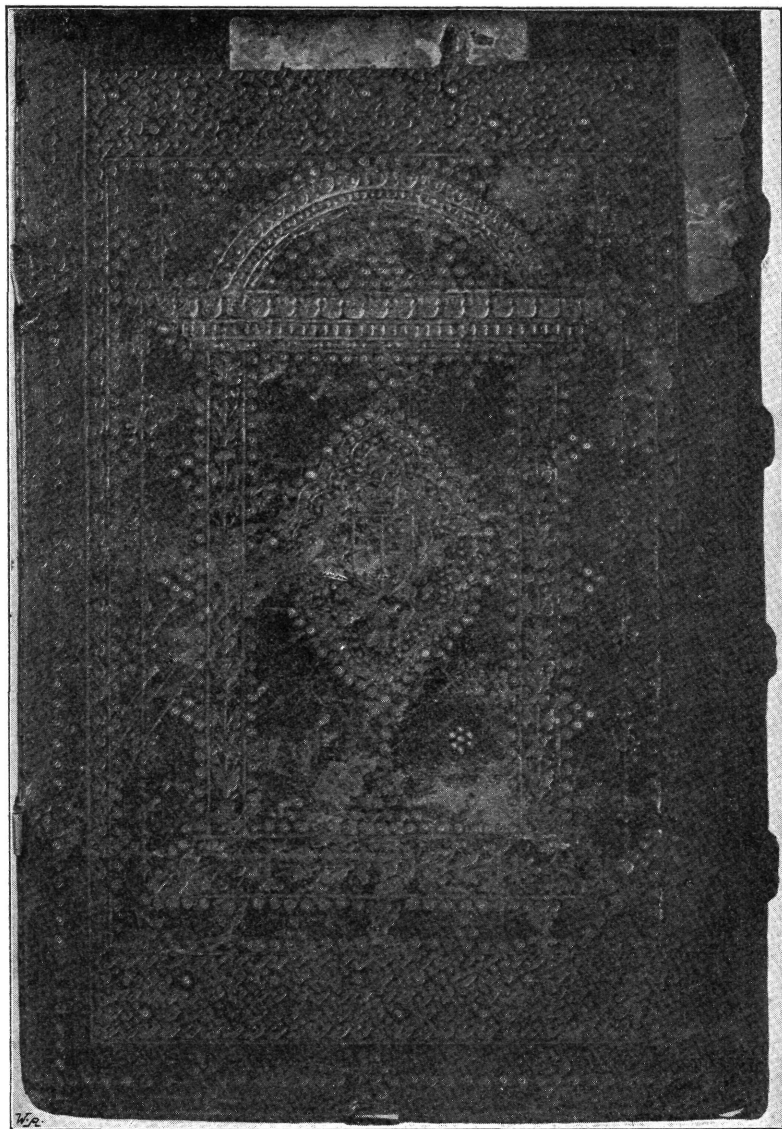
Valami keleties jellege kétségkívül van ennek a díszítésmódnak. A díszítményi elemek ilyen összehalmozása, a rendelkezésre álló rekeszek teljes betöltésére irányuló törekvés, a díszítmény szimmetrikus elrendezése egészen a keleti ízlésnek felel meg. Azt azonban, hogy honnan, mily úton s mikor került ez a stílus hozzánk, kijelölni nem tudjuk. Ha nem a magyarságnál fejlődött ki, hanem csak pusztá átvétel, akkor is valószínű, hogy Mátyás korában már egészen tulajdonunkká lett; az alkalmazásában nyilvánuló biztosság legalább erre mutat.

A Corvin-kötéseknek harmadik csoportját eddig egyedül képviseli a kiállításnak 57. számot viselt darabja.¹ Vörös bőrbbe kötött nagy ivrétű kötet a szokott bélyegekkal megmunkálva, azonban a többtől teljesen eltérő ízlésben. A kettős külső keret a rendes módon van alakítva; ezen belül a könyvkötő vonalakból s a közéjük helyezett virágokból reneszánsz ízlésű, felül félkörrel záródó *kaput* formált, ennek belsejébe pedig egy a szokottnál jóval kisebb, sokszorosan kikanyargatott körvonalú, mandulaalakú közép-díszet préselt, belefoglalva a szokásos négyelt pajzsot, de ezúttal czimerek nélkül (5. ábra).

Nyilvánvaló, hogy — esetleg többé nem is ismételt — kíséreltet állunk szemben. A könyvkötőt valamelyik Olaszországból érkezett kéziratnak a pompás czimlapja megvesztegette s megpróbálta az azon látott diadalívet átvinni a táblára. Azonban a dolog — mint a példa bizonyítja — nem sikerült. Emberünknek nem az itáliai reneszánsz stílusa, hanem a keleties magyar díszítő ízlés volt a vérében. A mikor a kapuzatot megformálta, üresnek találta a táblát (a melynek közepére az itáliai mester még legfeljebb a könyv czímét helyezte volna el), s oda illesztett a közepére egy semmikép sem oda való középrész. Ez a barbár modorban czifrázott tábla a megrendelőt sem elégithette ki;

¹ S. Athanasius, Commentarius in epistolas S. Pauli.

erre mutat az, hogy ebből a fajtából ez egynél többet nem ismerünk.

5. ábra.

A nagy király halálával letűnt a Corvin-kötések korszaka. Még ismerünk Ulászló király számára készült olyan könyvtáblát, a mely a Corvina bélyegeivel van préselve; azonban már ennek a díszítése egészen eltér a Mátyás kötéseitől. Szerte az országban pedig nem tudott meghonosodni a budai kötések stílusa; a XV. század végén s a következő elején csupán a fonadékos diszt használják a vidéki kompaktorok, az aranypréseléssel legfeljebb csak itt-ott kísérleteznek. Kezd ugyan kifejlődni valamely egységes kötéstípus, de nem a Corvin-kötések alapján, hanem részben az ezzel rokon, fentebb ismertetett modort véve alapul, az importált velencei kötések nyomán. Mielőtt azonban ez az új keverék-stilus kialakulhatott volna, jött a mohácsi veszedelem, s nyomában fényes magyar városaink s velük sokféle virágzó iparunk pusztulása.

Innen kezdve aztán nagyrészt külföldi minták szolgálai utánzásában merül ki könyvkötőink tudománya. A préseléshez való vasakat készen hozzák külföldről s onnan veszik esetről-esetre a mintákat is. Némi magyaros ízlés csak akkor csillan fel munkáikban, a mikor az önállóvá s egyben nemzetivé lett Erdély aranykorát éli. Ebben az időben akad egy-két ügyes kompaktor a fejedelmi udvarban, Gyulafehérvárott, Kolozsváron, talán Debreczenben és Patakon is; de ezek igazi jó mintákhoz alig juthattak. Abban a korban, a mikor a francia könyvkötő-ipar legszebb, örökre értékes termékei készültek, a mikor a könyv külsejének díszítésében a Nyugat eljutott a tökéletesség legmagasabb fokáig, minket áttörhetetlen fallal zárt el a Németbirodalom a nyugati műveltség és ízlés megismerésétől, ránk tolvaj saját elmaradott s romlott ízlését s iparának durva és művészietlen termékeit.

A hanyatlásnak ez a korszaka mégsem érdektelen. Ha végigtekintünk emlékein, megállapíthatjuk, hol és mennyiben maradt meg a régi hagyományoknak egy s más nyoma, miként befolyásolta a díszítő modort a népies magyar ornamentum az egyes vidékeken s mi volt az, a mit a honi iparos öntudatlanul megszivesebben vett át a külföldről mint a közizlésnek legmegfelelőbbet. Minderről azonban keveset tudhatott meg az idegen a bécsi kiállításban, a hol az újkori Magyarországot négy, nem a legjobban megválasztott kötés képviselte.

A legkorábbi (473. sz.) még a XV. század végéről vagy a következő elejéről való volt, beosztva az ú. n. osztrák könyvtáblák

közé, talán csak azért, hogy a maga gyarló voltával *érdekes* ellentétül szolgáljon a mellé helyezett nem éppen elsörendű kötet-táblákhoz. Közönséges, durva, gót bélyegekkel vakon préselt vörös-barna bőrös deszkakötés volt ez, a minőt tanulók iskolai jegyzetein, szegény falusi papok s iskolamesterek könyvein nagy számban találhatunk. A magyarázó czédula szerint »*einst im Besitze des canonicus von Erlau, Nicolaus Henckel*«. Ha csakugyan *Henckel* Miklóse s nem, a mi valószínűbb, Jánosé volt, úgy könnyen meglehet, hogy a kötés nem is magyarországi készítmény, s egykori tulajdonosa a kötetet Bécsben, a hol hosszabb ideig tanult, szerezte.

A XVII. századot egy kötés képviselte (505. sz.), az egyedüli türhető darab a négy között. A Lócsén, 1685-ben valószínűleg *Breuer* Lőrincznél készült fatáblás kötetet rosszul simított vörös marokén borítja. A tábla közepére Lipót királynak tojásdad keretbe foglalt arczképét tette, e körül ügyesen elhelyezett, apró vasakkal préselt virágszálakat alkalmazott a könyvkötő, a ki igen szerény eszközökkel jóhatású munkát hozott létre.

A következő század közepéről, állítólag 1742-ből, való volt egy pozsonyi, barna borjúbőrrel fedett könyvtábla (523. sz.). A belül vonallal, kívül csipkés nyomással kétszeresen keretelt tükrön egyfelől Mária Terézia, másfelől Ferencz császár képe volt bepréselve. A virágzó pozsonyi könyvkötőiparról, a mely ez időben különleges, festett hártyakötéseiről nevezetes, ez a kötés csak hamis fogalmat nyújthat.

Végül 537. sz. alatti szintén pozsonyinak jelezve egy az előbbivel egykorú nagyszombati naptárkötés volt kiállítva, a melyet a leírásra nem tartok érdemesnek, tekintve, hogy ilyenek szerte az országban százszámra találhatók.

* * *

Igen jó kiegészítésül szolgált a könyvtáblák gazdag sorozatához két hatalmas tárló, melyek képekben s eredetieken a könyvkötés módjáról s a könyvek elhelyezéséről a régiek könyvesházaiban adott felvilágosítást. A szebbnél-szebb ponczolt s festett *vágásokból* egy nagy szekrényre való volt kiállítva (hasonlók különben, tükrökkel szemlélhetővé téve a táblák között is találkoztak); köztük a német, főleg augsburgi és nürnbergi munkák domináltak. Ezekhez járult az őrlapok (Vorsatz) igen gazdag gyűjteménye. Méltó feltűnést

keltett hat lap *török* márványozott papir, főleg kettő, szép, pávaszemes mintával. Leggazdagabban természetesen a XVIII. század volt képviselve s e korból elsősorban Bécs és Augsburg; nem volt hiány azonban a márványt igazán hűen utánzó XVII—XVIII. századi olasz diszpapirokban sem.

Elmondhatjuk, hogy a rendezők figyelme a tárgyat érintő minden dologra kiterjedt s a kiállítás az érdeklődőknek akkora s oly változatos anyagot nyújtott, hogy a kissé gondosabb áttekintéshez is napok voltak szükségesek.

Rövid szemlénket nem zárhatjuk le anélkül, hogy azoknak a férfiaknak, a kik a feledhetetlen kiállítást létrehozták s köztük első sorban *Karabacek* udvari tanácsos urnak, az udvari könyvtár nagyérdemű igazgatójának s fáradhatatlan munkatársának dr. *Gottlieb* urnak elismerésünket ki ne fejezzük. Munkájukra jogos önérettel tekinthetnek vissza: nagy s maradandó értékű szolgálatot tettek a szaktudománynak s úgy lehet, az iparnak is. Aki kiállításukban megfordult, bizonyosan vitt magával érdemes és hasznos tanúságot; s egyetlen látogató sem fog az igazgatóság szeretetreméltó előzékenységéről megfélekezni.

Reméljük, az udvari könyvtár módot fog találni arra is, hogy a kiállítás java anyagát méltó kiadványban tegye közzé.